

แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากร ร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือ ตอนล่าง โครงการส่งน้ำและบำรุง รักษาวังยาง-หนองขวัญ

พิมพ์ปวีณ์ นิลสุพรรณ*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่าง โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ (2) ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ และ (3) เสนอแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในโครงการเดียวกัน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการน้ำของโครงการสะท้อนแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน โดยมีส่วนร่วมในการกำหนดขอบเขตพื้นที่และความรับผิดชอบ การวางกฎกติกา กลไกการมีส่วนร่วม การกำกับดูแลและบทลงโทษ ตลอดจนกลไกการระงับข้อขัดแย้ง ภายใต้กรอบกติกาที่สอดคล้องกับกฎหมายและนโยบายของรัฐ อย่างไรก็ตาม การจัดการน้ำยังเผชิญปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ การขยายการใช้พื้นที่นอกเขตชลประทานภายใต้ปริมาณน้ำต้นทุนที่จำกัด และการสนับสนุนด้านงบประมาณและองค์ความรู้แก่เกษตรกรที่ยังไม่ต่อเนื่อง แนวทางพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ การเสริมสร้างบทบาทเกษตรกรให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำอย่างแท้จริง การพัฒนาภาวะผู้นำและการถ่ายทอดองค์ความรู้ของบุคลากรชลประทาน การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนบนฐานของความไว้วางใจ และการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบจัดการน้ำและนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม, โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ, พื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่าง

* คณะรัฐศาสตร์ การเมือง มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Guidelines for the Management of Common Resources in the Irrigation Area of the Lower Northern Region: Wang Yang–Nong Khwan

Pimpawee Ninsupan*

Abstract

The objectives of this research are: (1) to study the approaches to common-pool resource management in the irrigated areas of the Lower Northern Region under the Wang Yang–Nong Kwan Operation and Maintenance Project; (2) to examine the problems and obstacles of common-pool resource management in this area; and (3) to propose development guidelines for achieving sustainable common-pool resource management in the same project. A qualitative research methodology was employed, using in-depth interviews, focus group discussions, and documentary analysis of materials related to common-pool resource management in the irrigated areas of the Wang Yang–Nong Kwan Operation and Maintenance Project. The findings reveal that water management under the project reflects Ostrom’s concept of common-pool resource management, whereby local communities participate in defining boundaries and responsibilities, establishing rules, designing participation mechanisms, monitoring and sanctioning, as well as setting up conflict-resolution mechanisms within a regulatory framework consistent with state laws and policies. However, water management still faces several challenges, including a shortage of qualified personnel, the expansion of water use outside designated irrigated areas under limited water supply, and discontinuous support in terms of budget and knowledge transfer for farmers. Key development directions include strengthening the role of farmers in genuinely participating in water management, developing leadership and knowledge transfer capacities among irrigation officials, fostering cooperation between state agencies and local communities on the basis of mutual trust, and promoting local wisdom alongside fair benefit sharing, in order to reinforce the robustness of the water management system and lead to long-term sustainability.

Keywords: Common-pool resource management, Wang Yang–Nong Khwan ,Operation and Maintenance Project, the Lower Northern Irrigation Region of Thailand

* Faculty of Political Science, Politics, Ramkhamhaeng University.

บทนำ

ปัญหาการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญมิได้จำกัดเพียงเรื่องน้ำไม่เพียงพอในช่วงฤดูแล้งเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนความตึงเครียดจนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้น้ำ ในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ซึ่งเผชิญระดับการเข้าถึงน้ำที่ไม่เท่าเทียมกันภายใต้ข้อจำกัดของน้ำต้นทุนจากเขื่อนภูมิพล ระบบคลองส่งน้ำที่เสื่อมสภาพ และการขยายการใช้น้ำที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในพื้นที่คลองส่งน้ำของโครงการ แม้รัฐจะพยายามแก้ไขปัญหาด้วยการปรับปรุงสิ่งก่อสร้างและระบบชลประทานใหม่ ๆ ทั้งการก่อสร้างฝายชั่วคราว การสูบน้ำช่วยเหลือพื้นที่เกษตร และการพัฒนาอาคารบังคับน้ำเพื่อเพิ่มศักยภาพการส่งน้ำ แต่ในความเป็นจริงพบการขาดแคลนนํ้า การส่งน้ำไม่ทั่วถึง และข้อขัดแย้งในการใช้น้ำ ซึ่งปัญหาดังกล่าวไม่ใช่เป็นปัญหาระบบการบริหารจัดการน้ำของระบบชลประทาน หากแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบจัดสรรและกำกับดูแลทรัพยากรน้ำในพื้นที่อย่างชัดเจน (สำนักงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน, 2554)

ลักษณะปัญหาดังกล่าวทำให้โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญมีความสำคัญในการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ ระบบชลประทาน และผู้ใช้น้ำในพื้นที่เกษตรของภาคเหนือตอนล่าง เพราะแม้โครงการจะอยู่ภายใต้การบริหารของหน่วยงานรัฐภายใต้แนวคิดที่ชัดเจนเพื่อบรรเทาภัยแล้งและสนับสนุนการผลิตทางการเกษตร แต่ในทางปฏิบัติกลับยังปรากฏปัญหา ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงน้ำ การจัดสรรน้ำไม่สอดคล้องกับรอบเพาะปลูก และการประสานงานที่ไม่ราบรื่นระหว่างภาครัฐกับเกษตรกรผู้ใช้น้ำ สถานการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า การทำความเข้าใจปัญหาน้ำในพื้นที่มีอาจจำกัดอยู่เพียงการพิจารณาปริมาณน้ำหรือประสิทธิภาพทางการบริหารจัดการระบบส่งน้ำเท่านั้น แต่จำเป็นต้องพิจารณาด้วยว่า กติกา ระเบียบ ขั้นตอนและอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดสรรน้ำถูกออกแบบและปฏิบัติที่สอดคล้องกับการดองใช้น้ำ ซึ่งจากการทบทวนงานศึกษาด้านการบริหารจัดการน้ำของไทยได้อธิบายปัญหาความขัดแย้งด้านน้ำ ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ และข้อจำกัดของการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์ไว้ในหลายมิติ ทั้งในระดับลุ่มน้ำ ระดับโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ และในเชิงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมสะท้อนให้เห็นภาพรวมของความขัดแย้งด้านน้ำหรือประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการน้ำในระดับกว้าง ขณะที่ยังมีการศึกษาค้นคว้าจำกัดที่เจาะลึกถึงกลไกเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในระบบชลประทานระดับพื้นที่ว่า เหตุใดภายใต้โครงสร้างการบริหารของรัฐเดียวกัน จึงยังเกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงน้ำ ความไม่ไว้วางใจระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำ และปัญหาการจัดสรรน้ำที่ไม่สามารถตอบสนองต่อสภาพจริงของพื้นที่ได้ (สุจริต คุณธนกุลวงศ์ และคณะ, 2556)

อย่างไรก็ตามแม้โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญจะเป็นพื้นที่สำคัญต่อภาคการเกษตรของจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดใกล้เคียง และได้รับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง แต่ในทางปฏิบัติยังสะท้อนปัญหาการบริหารจัดการที่ขาด

ความเป็นระบบ โดยปัญหาการจัดสรรน้ำมีรากฐานเชื่อมโยงกับข้อจำกัดเชิงสถาบัน (เช่น กติการะเบียบ ขั้นตอนการตัดสินใจ และโครงสร้างอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรน้ำ) ตลอดจนรูปแบบการบริหารจัดการที่ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือของผู้ใช้น้ำในการกำหนดกติกา การตรวจสอบ และการจัดการความขัดแย้ง ด้วยเหตุนี้ การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่โครงการ โดยให้ความสำคัญกับปัญหาการจัดสรรน้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานรัฐกับผู้ใช้น้ำ และข้อจำกัดของกลไกการบริหารจัดการที่กำหนดสิทธิในการเข้าถึงน้ำและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ทั้งนี้การศึกษาดังกล่าวมุ่งให้ความสำคัญต่อการทำความเข้าใจปัญหาในระดับพื้นที่การใช้น้ำและการพัฒนาแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมที่เหมาะสมกับบริบทระบบชลประทานของไทยซึ่งเผชิญกับความผันผวนของน้ำต้นทุน ข้อจำกัดของโครงสร้างราชการ และความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้น้ำที่ซับซ้อนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

คำถามในการวิจัย

1. แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่าง โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ มีลักษณะอย่างไร
2. ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ มีอะไรบ้าง
3. แนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ มีอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดการใช้ทรัพยากรร่วมของ Ostrom (1990) ที่ให้ความสำคัญกับการออกแบบกลไกการใช้น้ำโดยคำนึงถึงบทบาทของผู้ใช้น้ำในฐานะผู้กำหนดกติกาควบคุมกับรัฐ โดยเน้นการมีส่วนร่วม การเฝ้าระวังและบังคับใช้กติกาโดยคนในพื้นที่ และการมีกลไกจัดการข้อ

ขัดแย้งที่ยืดหยุ่นตามบริบท เพื่อใช้เป็นกรอบประเมินและพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการน้ำของโครงการให้สอดคล้องกับเป้าหมายความยั่งยืนในระยะยาว

ขอบเขตระยะเวลา

การศึกษาในครั้งนี้ใช้ระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้นในการจัดทำโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา วังยาง-หนองขวัญ จนถึงรูปแบบการบริหารจัดการน้ำในปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม

แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมชี้ให้เห็นว่า ทรัพยากรที่ผู้ใช้หลายฝ่ายเข้าถึงได้ยากต่อการกีดกันกันออกไป และใช้ประโยชน์แข่งขันกัน มีความเสี่ยงสูงต่อการใช้เกินพอดีและก่อให้เกิดความเสื่อมล้ำ หากปราศจากกติกาและกลไกกำกับ ที่เหมาะสม แนวคิดนี้อธิบายว่าทรัพยากรที่กีดกันการเข้าถึงได้ยากและมีการใช้แข่งขันกันสูง ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า มักเผชิญปัญหาการใช้เกินพอดี เนื่องจากผู้ใช้แต่ละรายขาดแรงจูงใจในการดูแลรักษา และผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรของตนจะกระจายไปยังผู้อื่นในชุมชน อย่างไรก็ตามในชุมชนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันมาเป็นเวลานาน ผู้ใช้มักสะสมความรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่และพฤติกรรมของกันและกัน ซึ่งเอื้อต่อการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพเมื่อมีบรรทัดฐานหรือกติกาที่ชัดเจนและได้รับการยอมรับร่วมกัน แนวคิดของ Ostrom (1990) จึงชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรร่วมไม่ได้จำเป็นต้องมีความล้มเหลวหากมีการออกแบบกลไกการใช้ทรัพยากรร่วมที่ชัดเจนสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับการกำหนดขอบเขตผู้ใช้และทรัพยากรอย่างชัดเจน การเปิดโอกาสให้ผู้ใช้มีส่วนร่วมในการกำหนดกติกา การมีกลไกติดตาม ตรวจสอบ และลงโทษที่เหมาะสม ตลอดจนการยอมรับสิทธิของชุมชนจากรัฐ ขณะเดียวกัน ในการบริหารจัดการน้ำมีความซับซ้อนเป็นพิเศษเพราะเกี่ยวข้องกับผู้ใช้หลายกลุ่มที่มีความต้องการต่างกัน เช่น ครุฑเรือน เกษตรกร และโรงงานอุตสาหกรรม ภายใต้โครงสร้างการบริหารแบบรวมศูนย์ในระบบชลประทาน ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้ใช้ น้ำ รูปแบบการมีส่วนร่วม และกติกาที่กำหนดสิทธิในการเข้าถึงน้ำ กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดทั้งความเป็นธรรมและประสิทธิภาพของการจัดสรรน้ำ ดังนั้นเมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาอธิบายการจัดการทรัพยากรน้ำในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา วังยาง-หนองขวัญ สะท้อนให้เห็นโครงสร้างรูปแบบกลไกกติกาที่ใช้จริงมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหน่วยงานรัฐกับผู้น้ำในพื้นที่ ถูกออกแบบและปฏิบัติอย่างไรในการกำหนดสิทธิการเข้าถึงน้ำ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการจัดการความขัดแย้ง และปัจจัยเหล่านี้เอื้อต่อหรือเป็นข้อจำกัดต่อการใช้น้ำในฐานะทรัพยากรร่วมอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนเพียงใด

2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในปัจจุบันมักอธิบายผ่านกรอบการจัดการน้ำทั้งระบบและการจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ ที่เน้นว่าการจัดสรรและการใช้ประโยชน์

ชนน้ำต้องพิจารณาความเชื่อมโยงตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ควบคู่กับมิติด้านปริมาณ คุณภาพ ระบบนิเวศ และความต้องการของผู้ใช้น้ำหลายภาคส่วน ทั้งครัวเรือน การเกษตร อุตสาหกรรม และระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับการผสมผสานระหว่างการจัดการ การใช้ และการอนุรักษ์น้ำอย่างยั่งยืน การบูรณาการหน่วยงานรัฐหลายระดับเข้าด้วยกัน และการเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในระดับท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดกติกา การใช้น้ำ เมื่อเชื่อมเข้าสู่กรณีศึกษาการบริหารจัดการน้ำ เพื่อการเกษตรของกรมชลประทาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรน้ำเหล่านี้จึงใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ว่า โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญมีการจัดการน้ำในฐานะทรัพยากรที่ต้องผสมผสานความมั่นคงด้านน้ำ การผลิตทางการเกษตร และความเป็นธรรมในการเข้าถึงของผู้ใช้น้ำกลุ่มต่าง ๆ อย่างไร รวมถึงสะท้อนให้เห็นระดับของการบูรณาการระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายผู้ใช้น้ำในพื้นที่ในการกำหนดกติกาและจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับน้ำในเชิงโครงสร้าง และเชิงปฏิบัติการ (สำนักบริหารจัดการน้ำและอุทกวิทยา, 2568)

3. แนวทางการบริหารจัดการน้ำของต่างประเทศ

แนวทางการบริหารจัดการน้ำของต่างประเทศสะท้อนพัฒนาการจากการมองน้ำเป็นเพียงทรัพยากรที่ถูกกำหนดถูกจัดการผ่านการออกแบบและควบคุมด้วยโครงสร้างพื้นฐานไปสู่การจัดการน้ำแบบบูรณาการที่คำนึงถึงทั้งวัฏจักรน้ำ ระบบนิเวศ และผู้ใช้น้ำหลายภาคส่วนร่วมกัน โดยประเทศอย่างเนเธอร์แลนด์ ญี่ปุ่น อิสราเอล และสิงคโปร์ มักเน้นการวางแผนเชิงลุ่มน้ำ การเชื่อมโยงนโยบายป้องกันน้ำท่วม น้ำแล้ง และการควบคุมคุณภาพน้ำเข้าด้วยกัน ควบคู่กับการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีสนับสนุนการตัดสินใจ และการสร้างสถาบันที่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาท ในกระบวนการตัดสินใจ (พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ, 2561) ดังนั้นการนำแนวคิดดังกล่าวมาอธิบายบริบทการชลประทานไทยจึงสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงตัวแบบการบริหารจัดการในการใช้ทรัพยากรร่วม ในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่าง ที่มองน้ำชลประทานไม่ใช่เพียงทรัพยากรที่รัฐจัดสรรจากบนลงล่าง แต่เป็นทรัพยากรร่วมที่ต้องอาศัยกติกาที่ชัดเจน สิทธิในการเข้าถึงที่เป็นธรรม กลไกการมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ การประสานงานระหว่างหน่วยงานรัฐกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการจัดการความขัดแย้งอย่างเป็นระบบ ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นกรอบคิดในการออกแบบและวิเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม ในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญและพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโดยรวม

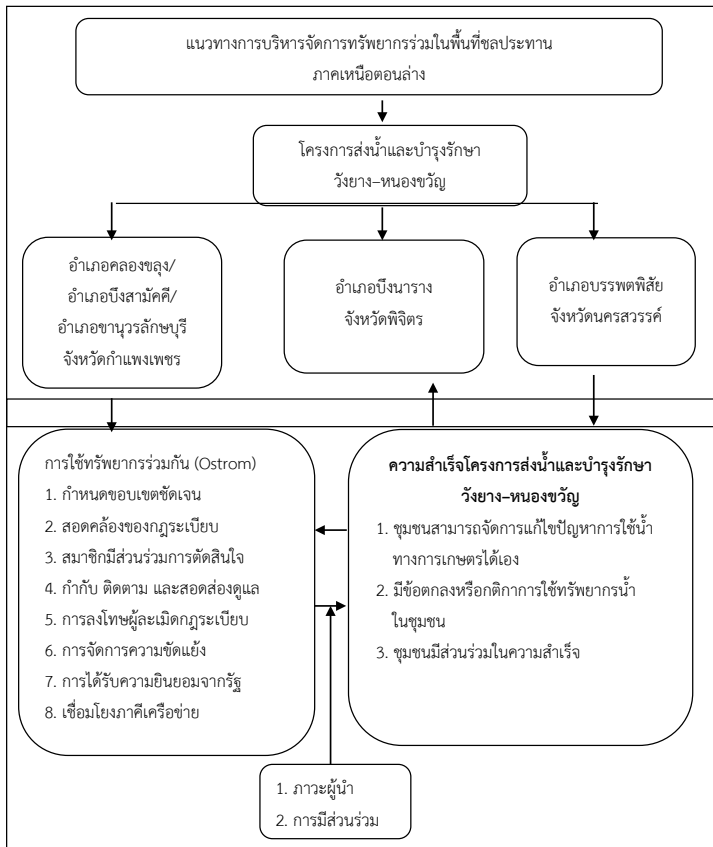
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยรวมสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำร่วมที่ยั่งยืนไม่อาจอาศัยการกำหนดนโยบายหรือการออกแบบโครงสร้างการออกแบบจากส่วนกลางเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาควบคู่ทั้งมิติสถาบัน การมีส่วนร่วมของชุมชน และบริบทเชิงพื้นที่ สอดคล้องกับการศึกษาต่างประเทศชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้ทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของ

Ostrom (1990) ที่มีการสร้างกติกาที่ใช้จริงเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่งานวิจัยในไทยจำนวนมากแสดงให้เห็นทั้งศักยภาพและข้อจำกัดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ และเครือข่ายชุมชนในการจัดการน้ำภายใต้ปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การรวมศูนย์อำนาจ กติกาที่ไม่สอดคล้องบริบท และการขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน กล่าวโดยสรุปในการการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทานจำเป็นต้องออกแบบให้เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำระดับพื้นที่ การกระจายอำนาจเชิงกลไกและการสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นฐานสำคัญให้การศึกษากรณีโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ สามารถพัฒนากรอบวิเคราะห์ด้านสถาบันและการมีส่วนร่วมเพื่ออธิบายความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงน้ำและเสนอแนวทางจัดการทรัพยากรร่วมที่เหมาะสมต่อไป

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการน้ำที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของรัฐ ชุมชนผู้ใช้น้ำและภาคประชาสังคม ภายใต้กติกาที่สอดคล้องบริบทท้องถิ่น ขณะที่กรอบคิดของ Ostrom (1990) ใช้เป็นฐานในการตั้งกรอบในการวิจัยหากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเจรจา สร้างกติกาที่ใช้จริงร่วมกัน และเข้าใจระบบนิเวศของแหล่งน้ำ ก็จะสามารถจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม กรอบการวิจัยจึงมุ่งวิเคราะห์โครงสร้างสถาบัน กติกาในการเข้าถึงน้ำ รูปแบบการมีส่วนร่วม และกลไกจัดการความขัดแย้งในโครงการวังยาง-หนองขวัญ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ร่วมกับการวิจัยเอกสาร (documentary research) เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของกรมชลประทานในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ ในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่าง โดยมุ่งทำความเข้าใจพลวัตของการนำนโยบายและกติกาดูแลการใช้น้ำไปปฏิบัติจริง ตลอดจนความเชื่อมโยงที่ทับซ้อนกันระหว่างมิติเชิงสถาบัน มิติอำนาจต่อรองของผู้ใช้น้ำ และ

มิติทางการเมืองในระดับพื้นที่ ภายใต้บริบทการใช้น้ำชลประทานในฐานะทรัพยากรร่วมของหลายชุมชนและหลายจังหวัด

1) พื้นที่การศึกษาวิจัย

พื้นที่ศึกษาครอบคลุมพื้นที่ของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ (จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดพิจิตร) ดำเนินการบริหารจัดการน้ำในรูปแบบกรรมการของสำนักชลประทานที่ 4 ประกอบด้วยกลุ่มบริหารน้ำชลประทานจำนวน 4 ฝ่าย (ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 2 3 และ 4) มีกลุ่มผู้ใช้น้ำ (บริหาร) จำนวน 20 กลุ่ม และกลุ่มผู้ใช้น้ำ (พื้นฐาน) จำนวน 131 กลุ่ม ครอบคลุมพื้นที่ 658,354 ไร่ สมาชิกผู้ใช้น้ำกว่า 12,000 ราย

2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษานี้กำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จากผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ ทั้งในระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติการ และระดับผู้ใช้น้ำ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่ครอบคลุมมิติด้านสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดสรรน้ำ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม จำนวน 17 คน ประกอบด้วย (1) กลุ่มหน่วยงานรัฐด้านชลประทาน จำนวน 7 คน ประกอบด้วยผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบการวางแผน การจัดสรรน้ำ และการบริหารโครงการในระดับสำนัก ระดับจังหวัด และระดับพื้นที่ (2) กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 2 คน ได้แก่ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและฝ่ายปกครองในระดับอำเภอ ซึ่งมีบทบาทในการประสานงานและสนับสนุนการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ และ (3) กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน จำนวน 8 คน ได้แก่ ตัวแทนเครือข่ายผู้ใช้น้ำและกลุ่มบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ตำบลต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการจัดสรรน้ำและมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่

3) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

(1) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ซึ่งมีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างของข้อคำถามเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา มีการกำหนดแนวข้อคำถามแบบเปิดกว้าง หรือเป็นการใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิดเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกมากที่สุด

(2) เครื่องบันทึกเสียง ใช้บันทึกข้อมูลระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลได้มากที่สุดไม่ตกหล่นเนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถจดบันทึกได้ทั้งหมด

(3) กล้องถ่ายภาพดิจิทัล ใช้บันทึกเหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยเห็นว่าสำคัญและมีประโยชน์ต่อการวิจัย

(4) เครื่องมือที่ช่วยในการจดบันทึก คือ สมุดปากกา สำหรับจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ซึ่งช่วยในการบันทึกคำพูดที่สำคัญ สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ

การตรวจสอบข้อมูลการวิจัย ใช้วิธีตรวจสอบแบบสามเส้า เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในการวิจัย โดยวิธีการแบบสามเส้าสะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลและผลการวิเคราะห์จากข้อมูลที่เก็บรวบรวมที่เก็บรวบรวมไว้มีความน่าเชื่อถือ ถูกต้อง ตรงกับความจริง โดยการตรวจสอบความถูกต้อง เปรียบเทียบจากแหล่งข้อมูลหลายๆแหล่ง ทำให้ผู้วิจัยมั่นใจว่าข้อมูลมีความน่าเชื่อถือสูง โดยมีวิธีการดังนี้ (ขจรศักดิ์ บัวระพันธ์, 2554)

(1) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากหลากหลายแหล่งว่าเหมือนกันหรือไม่ ถ้าพบว่าได้ข้อมูลมาเหมือนกันแสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง

(2) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล เป็นการใช่วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างกันเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่นการสัมภาษณ์ การสังเกต หรือข้อมูลจากเอกสาร จากนั้นนำข้อมูลที่เก็บมาวิเคราะห์มีข้อสรุปแนวเดียวกันหรือไม่

5) การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับวิเคราะห์จำแนกประเภทและเชิงการตีความโดยผู้วิจัยสรุปวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1) การบริหารจัดการน้ำการเกษตรของกรมชลประทานในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ภายใต้โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ ผลการวิจัยพบว่า แม้การจัดการน้ำจะดำเนินไปภายใต้โครงสร้างและกฎหมายของรัฐในลักษณะบนลงล่าง แต่ในทางปฏิบัติ กลไกสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเกิดขึ้นได้จริงในระดับพื้นที่กลับมาจากการรวมกลุ่มของผู้ใช้น้ำและการพัฒนาสถาบันท้องถิ่นในรูป “กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน” ทั้ง 4 พื้นที่ กลุ่มเหล่านี้สามารถออกแบบกติกาที่ชัดเจนทั้งในด้านขอบเขตทรัพยากรและขอบเขตผู้ใช้ จัดทำระบบเวรน้ำและการสอดส่องดูแลร่วมกัน กำหนดบทลงโทษแบบลำดับขั้น และสร้างกลไกการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยอาศัย (1) ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ (2) บทบาทผู้นำชุมชน และ (3) การสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขณะเดียวกัน (4) ภาครัฐโดยเฉพาะกรมชลประทานยังคงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดกรอบกติกาการใช้ทรัพยากรร่วม การสนับสนุนด้านเทคนิคและทรัพยากร ตลอดจนการให้การรับรองความชอบธรรมแก่กลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่ เมื่ออธิบายผ่านกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของ Ostrom (1990) จะเห็นได้ว่าการจัดการน้ำในพื้นที่โครงการมิได้ล้มเหลวตามภาพ “โศกนาฏกรรมของทรัพยากรร่วม” หากแต่ดำรงอยู่ในสภาวะผสมผสานที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มผู้ใช้น้ำมีศักยภาพในการจัดการน้ำร่วมกันภายใต้ข้อจำกัดของ

ระบบกฎหมายรวมศูนย์และโครงสร้างราชการ งานวิจัยนี้จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างองค์ความรู้ว่าภายใต้ระบบการบริหารจัดการน้ำของรัฐแบบรวมศูนย์ เหตุใดบางพื้นที่จึงสามารถพัฒนาการจัดการทรัพยากรร่วมที่เข้มแข็งได้มากกว่าพื้นที่อื่น และชี้ให้เห็นว่าการออกแบบนโยบายบริหารจัดการน้ำในอนาคตไม่ควรมองชุมชนผู้ใช้น้ำเพียงในฐานะผู้รับนโยบาย แต่ควรยอมรับบทบาทในฐานะผู้ร่วมกำหนดกติกา ที่รัฐต้องกระจายอำนาจ สนับสนุน และเปิดพื้นที่ให้สถาบันท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนได้มากยิ่งขึ้นสอดคล้องกับความคิดเห็นของนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร (2567) ที่กล่าวว่า สภาพปัญหาเรื่องน้ำสำหรับการเกษตรจังหวัดกำแพงเพชรพื้นที่ส่วนใหญ่ประสบปัญหาน้ำท่วมและภัยแล้งซ้ำซากทั้งที่จังหวัดมีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านครอบคลุมทั้งจังหวัดแต่ประชาชนยังขาดโอกาสทางการเกษตรอย่างต่อเนื่องเพราะไม่มีระบบที่จะนําน้ำขึ้นมาใช้บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการจึงเริ่มต้นภายหลังมีการกระจายอำนาจในปี พ.ศ.2540 ซึ่งรับการถ่ายโอนภารกิจจากกรมชลประทานส่วนกลางคือโครงการชลประทานขนาดเล็ก แหล่งน้ำขนาดเล็ก โครงการขุดลอกหนองน้ำและคลองธรรมชาติ การสูบน้ำด้วยไฟฟ้าส่งผลให้มีอำนาจหน้าที่ภารกิจในการจัดให้นําน้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค และน้ำเพื่อการเกษตรในชุมชนท้องถิ่น

ตาราง 1. การบริหารจัดการน้การเกษตร โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญใน
ฐานะการใช้ทรัพยากรร่วม

แนวทางการจัดการ ทรัพยากรร่วม	ลักษณะการบริหารจัดการน้การเกษตร (กลุ่มบริหาร)			
	กลุ่มตำบลระหาน จังหวัดกำแพงเพชร (ฝ่ายส่งน้ำที่ 1)	กลุ่มตำบลเจริญผล จังหวัดนครสวรรค์ (ฝ่ายส่งน้ำที่ 2)	กลุ่มตำบลหนองตาสูง จังหวัดนครสวรรค์ (ฝ่ายส่งน้ำที่ 3)	กลุ่ม ตำบลแหลมรี จังหวัด พิจิตร(ฝ่ายส่งน้ำที่ 4)
1. กำหนดขอบเขต				
1.1 การแบ่ง ขอบเขตของพื้นที่	จัดตั้งกลุ่มบริหาร 9 กลุ่ม + กลุ่มพื้นฐาน 68 กลุ่ม	จัดตั้งกลุ่มบริหาร 8 กลุ่ม + กลุ่มพื้นฐาน 47 กลุ่ม	จัดตั้งกลุ่มบริหาร 4 กลุ่ม + พื้นฐาน 50 กลุ่ม	จัดตั้งกลุ่มบริหาร 2 + พื้นฐาน 16 กลุ่ม
1.2 ผู้มีสิทธิ์ หรือไม่มีสิทธิ์ใช้ ประโยชน์จาก ทรัพยากรน้ำ	1) มีที่ดินตรวจการณ ของชาวบ้านเผ่าะวัง และลาดตระเวน 2) มีการสำรวจเพื่อทำ ความสะอาดคลองส่ง น้ำก่อนมีการส่งน้ำ	1) มีที่ดินตรวจการณ ของชาวบ้านเผ่าะวัง และลาดตระเวน 2) ควบคุม ดูแล บำรุงรักษา (เผ่า ประตูปิด ปิดน้ำ การ บำรุงรักษาคลองส่ง น้ำ	1) มีที่ดินตรวจการณ ของชาวบ้านเผ่าะวัง และลาดตระเวน 2) มีการสำรวจเพื่อทำ ความสะอาดคลองส่ง น้ำก่อนมีการส่งน้ำ	1) มีที่ดินตรวจการณของ ชาวบ้านเผ่าะวังและ ลาดตระเวน 2) ควบคุม ดูแล บำรุงรักษา (เผ่า เปิด ปิดน้ำ การ บำรุงรักษาคลองส่งน้ำ
2. ความสอดคล้อง กฎระเบียบ 2.1 สอดคล้อง เงื่อนไขท้องถิ่น 2.2 การใช้ ประโยชน์ของ เกษตรกรกับ ต้นทุนหรือเงื่อนไข ในการบำรุงรักษา คลองส่งน้ำ	1) ผู้ใช้น้มีการ กำหนดกฎกติกา ร่วมกันโดยจัดทำเป็น ปฏิทินประจำปี ในการ เปิด-ปิดน้ำ 2) ไม่มีเงื่อนไขสำหรับ เกษตรกรผู้ใช้น้ที่ต้อง แบกรับต้นทุนในการ บำรุงรักษาคลองส่งน้ำ รัฐทำหน้าที่รับผิดชอบ	1) ผู้ใช้น้มีการ กำหนดกฎกติกา ร่วมกันโดยจัดทำเป็น ปฏิทินประจำปี ใน การเปิด-ปิดน้ำ 2) ไม่มีเงื่อนไขสำหรับ เกษตรกรผู้ใช้น้ที่ ต้องแบกรับต้นทุนใน การบำรุงรักษาคลอง ส่งน้ำ รัฐเองทั้งหมด	1) ผู้ใช้น้มีการ กำหนดกฎกติกา ร่วมกันโดยจัดทำเป็น ปฏิทินประจำปี ใน การเปิด-ปิดน้ำ 2) ไม่มีเงื่อนไขสำหรับ เกษตรกรผู้ใช้น้ที่ ต้องแบกรับต้นทุน ในการบำรุงรักษา คลองส่งน้ำ รัฐเองทั้งหมด	1) ผู้ใช้น้มีการกำหนด กฎกติการ่วมกันโดย จัดทำเป็นปฏิทิน ประจำปี ในการเปิด-ปิด น้ำ 2) ไม่มีเงื่อนไขสำหรับ เกษตรกรผู้ใช้น้ที่ต้องแบ กรับต้นทุนในการบำรุงรักษา คลองส่งน้ำ รัฐเองทั้งหมด
อุปกรณ์ในการบริหาร จัดการน้ำเองทั้งหมด				
3. การให้สมาชิกมี ส่วนร่วมในการ ตัดสินใจและ ปรับปรุงกฎกติกา	1) ชาวบ้านใน ชลประทานตำบลระ หานมีส่วนร่วมในการ กำหนดระเบียบการ ดูแลน้ำ 2) ชาวบ้านใน ชลประทานมีส่วนร่วม ในการจัดทำกติกาและ ข้อตกลงร่วมกันในการ กำหนดบทลงโทษ 3) ชุมชนจัดประชุม ร่วมกัน 4) มีระบบ บริหารจัดการ ทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม	1) ชาวบ้านใน ชลประทานตำบล เจริญผลมีส่วนร่วมใน การคิดและตัดสินใจ จัดทำกฎ กติกาและ ข้อตกลงร่วมกัน	1) ชาวบ้านใน ชลประทานตำบลตา สูงมีส่วนร่วมในการคิด และตัดสินใจจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลง ร่วมกัน 2) มีการยึดหลักการ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในชุมชน	1) ชาวบ้านใน ชลประทานตำบลแหล มรีมีส่วนร่วมในการคิด และตัดสินใจจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลง ร่วมกัน 2) มีการยึดหลักการอยู่ ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน

4. การสอดส่องดูแล	1) มีการจัดกิจกรรมในการเฝ้าระวังบำรุงดูแลและรักษาไม้โดยสมาชิกกลุ่ม 2) มีการจัดกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา	1) มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านในกลุ่มใช้น้ำทั้งกลุ่มบริหารและกลุ่มพื้นฐานและผู้นำกลุ่มใช้น้ำ	1) มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านในกลุ่มใช้น้ำทั้งกลุ่มบริหารและผู้นำกลุ่มใช้น้ำ 2) มีการลาดตระเวนและตรวจตราดูแลต้นน้ำตามหน้าที่รับผิดชอบตามคลองที่อยู่ในพื้นที่	1) มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านในทั้งพื้นที่กลุ่มและกลุ่มพื้นฐานและผู้นำกลุ่มใช้น้ำ
4.2 การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร	1) มีทีมตรวจการณ์ของชาวบ้านเฝ้าระวังลาดตระเวน คลองส่งน้ำ 2) มีการสำรวจเพื่อหาความสะอาดคลองส่งน้ำก่อนมีการส่งน้ำ	1) จัดทีมตรวจการณ์ของชาวบ้านเฝ้าระวังลาดตระเวนคลองส่งน้ำ 2) การควบคุม ดูแล บำรุงรักษา ทรัพยากร น้ำ (การเฝ้าประตูเปิดน้ำ)	1) จัดทีมตรวจการณ์ของชาวบ้านเฝ้าระวังลาดตระเวน คลองส่งน้ำ 2) การควบคุม ดูแล บำรุงรักษา ทรัพยากร น้ำก่อนมีการส่งน้ำ	1) จัดทีมตรวจการณ์ของชาวบ้านเฝ้าระวังลาดตระเวนคลองส่งน้ำ 2) การควบคุม ดูแล บำรุงรักษา ทรัพยากรน้ำ (เฝ้าประตูเปิด ปิดน้ำการบำรุงรักษาคลองส่งน้ำ

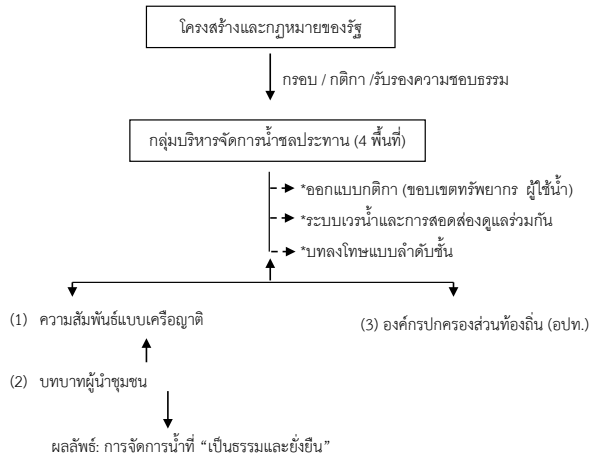
(บิตน้ำ คลองส่งน้ำ)

สรุปกลไกที่เกิดขึ้นในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง – นองขวัญ ประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ดังนี้

ส่วนที่ 1. กลไกสถาบันท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการสร้างกติกาชุมชน ด้วยการ (1) กำหนดขอบเขตการใช้ไม้ เป็นผู้กำหนดว่าใครมีสิทธิใช้ และใช้สิทธิได้ในขอบเขตแค่ไหน (2) การควบคุมกันเอง โดยมีระบบเวรน้ำ การร่วมกันดูแลและลงโทษจากนักไปหาเบาหากทำผิดเงื่อนไข ด้วยมาตรการจากนักไปหาเบา ไม่ทำให้เกิดความแตกแยกหรือขัดแย้ง

ส่วนที่ 2. หลัก 3 ประสานไกลเกลี่ยความขัดแย้ง โดยหากเกิดปัญหาในพื้นที่ ข้อค้นพบที่เป็นจุดเด่นคือ ชุมชนไม่ได้ใช้กฎหมายเป็นลำดับแรกในการจัดการ หากแต่เลือกใช้ “ทุนทางสังคม” (social capital) และโครงสร้างท้องถิ่นในการประนีประนอม ประกอบด้วย (1) สายสัมพันธ์ ผ่านความเป็นเครือญาติ ทำให้พูดคุยกันได้อย่างเข้าใจง่าย ทำให้ลดความตึงเครียดอันนำไปสู่ความขัดแย้ง (2) บารมี มีผู้นำชุมชนทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่สมาชิกผู้ใช้น้ำหรือประชาชนเกรงใจ และ (3) อำนาจท้องถิ่น โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นช่วยสนับสนุนหรือหนุนหลังเสริมทรัพยากรและงบประมาณ

ส่วนที่ 3. บทบาทการหนุนเสริมของรัฐ ในภาพรวมจะมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจและควบคุม แต่ในเชิงพื้นที่หน่วยงานชลประทานในพื้นที่ทำหน้าที่เป็น “ผู้หนุนเสริม” (enabler) มากกว่า “ผู้สั่งการ” ด้วยการช่วยอุดจุดอ่อนที่สมาชิกผู้ใช้น้ำหรือประชาชนทำไม่ได้ อาทิ การให้ความรู้ทางเทคนิคเกี่ยวกับระบบชลประทาน การเซ็นรับรองกฎชุมชนให้มีความชอบธรรมตามกฎหมาย รายละเอียดดังแผนภาพ 1.

แผนภาพที่ 1. แสดงความสัมพันธ์และผลที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำเกษตรกรรมของกรมชลประทานในพื้นที่โครงการวังยาง-หนองขวัญ

2) ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการน้ำการเกษตรของกรมชลประทาน

ผลการศึกษาพบว่าปัญหาหลักในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่โครงการวังยางและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติด้านปริมาณน้ำหรือโครงสร้างชลประทานเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับข้อจำกัดเชิงสถาบันและศักยภาพของหน่วยปฏิบัติในพื้นที่ ทั้งในแง่การขาดแคลนบุคลากรและการไม่ทดแทนกำลังคนที่เกษียณ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรที่ไม่ต่อเนื่องซึ่งทำให้ความรู้และความเชี่ยวชาญด้านเทคนิคสูญหาย ขณะเดียวกัน การบริหารจัดการน้ำยังต้องเผชิญแรงกดดันจากความต้องการใช้น้ำนอกเขตชลประทานภายใต้ปริมาณน้ำต้นทุนที่จำกัด และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งด้านงบประมาณและองค์ความรู้ อย่างจำกัด เนื่องจากหลายหน่วยงานมีได้มองว่าการจัดการน้ำเป็นภารกิจหลัก ผลการศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าปัญหาการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ไม่ได้เกิดจาก “น้ำไม่พอ” เพียงมิติเดียว แต่มีรากฐานสำคัญจากข้อจำกัดของระบบราชการและศักยภาพของหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ ทั้งในด้านโครงสร้างกลไกการบริหารและกำลังคนที่มีอยู่อย่างจำกัด นับสำคัญคือ หากต้องการยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำในเขตชลประทาน ไม่อาจพึ่งเพียงการเพิ่มโครงสร้างพื้นฐานหรือปริมาณน้ำ แต่จำเป็นต้องเสริมสร้างสมรรถนะของหน่วยปฏิบัติในพื้นที่ ปรับปรุงกติกาและกลไกการแบ่งปันน้ำระหว่างพื้นที่ในและนอกเขตชลประทาน และออกแบบระบบสนับสนุน

ร่วมกันระหว่างหลายหน่วยงานให้มอง “น้ำเพื่อการเกษตร” เป็นภารกิจร่วม มิใช่ภารกิจของกรมชลประทานฝ่ายเดียว นอกจากนี้ ยังสะท้อนความจำเป็นของการศึกษาต่อยอดในโครงการหรือหลายลุ่มน้ำอื่น ๆ เพื่อทำความเข้าใจให้ชัดขึ้นว่าปัจจัยเชิงสถาบันแบบใดช่วยให้บางพื้นที่สามารถจัดการทรัพยากรร่วมด้านน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมมากกว่าพื้นที่อื่น สอดคล้องกับคำอธิบายของหัวหน้าฝ่ายพื้นที่ส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ (2568) กล่าวว่า แต่ก่อนชลประทานวางแผนบริหารจัดการน้ำเองทั้งหมด ชาวบ้านผู้ใช้น้ำมีหน้าที่รับน้ำอย่างเดียวต่อมากรมชลประทานเริ่มกระจายอำนาจทางการบริหารเพื่อต้องการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบใช้เวลาานพอสมควรกว่าจะสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านได้และให้การยอมรับจัดตั้งกลุ่มพื้นฐานมีผู้นำในการประสานงานจนชาวบ้านไว้วางใจสุดท้ายประชาชนให้ความร่วมมือมีข้อตกลง มีกติกา และความคิดเห็นของ ช่างหลอด(นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2568) อดีตเจ้าหน้าที่ชลประทานพื้นที่ส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ (2568) การทำความเข้าใจกับชาวบ้านนั้นชลประทานยอมรับขีดความสามารถศักยภาพในการบริหารจัดการน้ำที่ไม่มีประสิทธิภาพด้วยเหตุผลของความไม่เพียงพอด้านทรัพยากรและเครื่องมือรวมถึงจำนวนบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในการดูแลจัดสรรน้ำให้ทั่วถึงทุกพื้นที่และเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ชลประทานมีเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอประมาณก็ไม่เพียงพอพื้นที่มันกว้างทำให้ดูแลพื้นที่ไม่มีประสิทธิภาพชาวบ้านจำนวนไม่น้อยเดือดร้อนการรวมกลุ่มสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งได้โดยมีกติการ่วมกันและชาวบ้านได้รับรู้ปัญหาของกันและกันสุดท้ายก็จะแบ่งปันกันเอง

3) **แนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของการบริหารจัดการน้ำการเกษตรของกรมชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ** ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าแนวทางที่สำคัญไม่ได้อยู่เพียงการเพิ่มโครงสร้างพื้นฐานหรือขยายปริมาณน้ำ แต่ต้องเริ่มจากการเสริมสร้างฐานความรู้และความเข้าใจของเกษตรกรว่า น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่จำกัดและเป็นสมบัติส่วนรวม ซึ่งต้องใช้บนหลักความประหยัด ความเป็นธรรม และการร่วมกันดูแลรักษา การสร้างความตระหนักเช่นนี้ต้องควบคู่กับการพัฒนาสถาบันท้องถิ่นในรูปแบบคณะกรรมการหรือกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ทำหน้าที่กำหนดและบังคับใช้กติกาการใช้น้ำร่วมกัน ปรับการจัดรูปคลองและระบบส่งน้ำให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมิโนเวศของท้องถิ่น และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาทำหน้าที่เป็นหลักประกันเชิงสถาบัน ว่าการบริหารจัดการน้ำจะช่วยสร้างความมั่นคงด้านน้ำเพื่อการเพาะปลูกอย่างแท้จริง ผลการศึกษาจึงสะท้อนว่า แนวทางพัฒนาที่มุ่งให้ผู้ใช้น้ำตระหนักถึงความเป็นทรัพยากรร่วมและมีสถาบันท้องถิ่นที่เข้มแข็งรองรับสามารถแปลงกรอบแนวคิดเรื่องจัดการทรัพยากรร่วมและการกระจายอำนาจไปสู่ข้อเสนอเชิงปฏิบัติสำหรับการบริหารจัดการน้ำของกรมชลประทานในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างได้อย่างเป็นรูปธรรม และเป็นฐานให้การออกแบบนโยบายในอนาคตให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและศักยภาพของชุมชนมากกว่าการบริหารแบบรวมศูนย์เพียงด้านเดียว ประกอบด้วยหลักการ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก การปูพื้นฐานและปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ประกอบด้วย (1) การสร้างจิตสำนึกสาธารณะ: ให้เกษตรกรเข้าใจว่าเป็นสมบัติส่วนรวมที่มีอยู่จำกัด (2) การปรับพฤติกรรม: เปลี่ยนจากการทวงน้ำไว้ใช้เฉพาะกลุ่ม มาเป็นการร่วมมือกันบริหารจัดการเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและกระจายน้ำอย่างทั่วถึง และ (3) การสร้างความรู้สึกรับผิดชอบ: จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือคณะกรรมการ เพื่อดูแลบำรุงรักษาระบบคลองส่งน้ำชลประทานให้ใช้งานได้คุ้มค่าและยาวนาน

ประการที่สอง การดำเนินการจัดกิจกรรมสำคัญ 3 ด้าน ประกอบด้วย (1) การวางแผนการบริหารจัดการการใช้น้ำ: ได้แก่ (1.1) การศึกษาความต้องการใช้น้ำในทุกมิติ (เกษตร, อุปโภคบริโภค, ท่องเที่ยว, อุตสาหกรรม, ระบบนิเวศ) (1.2) ทำการวิเคราะห์ศักยภาพลุ่มน้ำและจัดลำดับความสำคัญเพื่อลดความขัดแย้ง และ (1.3) การจัดทำแผนรวม แผนปฏิบัติการ และติดตามประเมินผลเป็นระยะ (2) การเพิ่มขีดความสามารถบุคลากรและชุมชน ประกอบด้วย (2.1) การดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนแบบบูรณาการ (2.2) การพัฒนาทักษะการดำเนินงานและการประเมินผล เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งและสามารถจัดการตนเองได้ทั้งหมดในอนาคต (3) การจัดทำระบบเครือข่ายข้อมูลข่าวสาร: ประกอบด้วย (3.1) พัฒนาระบบข้อมูลที่ทันสมัย เป็นปัจจุบัน และเชื่อมโยงถึงกันได้ทั้งระบบ และ (3.2) การใช้งานข้อมูลที่ถูกต้องร่วมกันในการตัดสินใจ วางแผนงาน และประเมินผลของคณะทำงาน

ประการที่สาม การขับเคลื่อนด้วยหลักธรรมาภิบาลน้ำ 6 ประการ ได้แก่ 1) หลักคุณธรรม: ประกอบด้วย บังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียม คำนึงถึงความเสมอภาค และจัดสรรตามประเภทการใช้น้ำที่ระบุในพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 2) หลักความโปร่งใส: บริหารอย่างตรงไปตรงมา ปราศจากอคติ โดยภาครัฐต้องจัดทำ “ศูนย์ความรู้” (Knowledge Center) ผ่านเว็บไซต์หรือเพจออนไลน์ เพื่อให้ประชาชนติดตามการทำงานและมีช่องทางร้องเรียนเมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรม 3) หลักความมีส่วนร่วม: เปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับประโยชน์ เช่น ตัวแทนชุมชนร่วมชุดลออกคลอง กำจัดวัชพืช และร่วมกำหนดเวลาสูบน้ำเข้านา 4) หลักความรับผิดชอบ: ให้สิทธิกับคู่กับหน้าที่ ความรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาน้ำ โดยมุ่งเน้นไปที่ความรับผิดชอบของผู้นำภาครัฐในการนำนโยบายไปปฏิบัติ 5) หลักความคุ้มค่า: วางแผนใช้ทรัพยากรบุคคลและงบประมาณในระยะยาวให้คุ้มค่าและยั่งยืน โดยพิจารณาการจัดสรรงบประมาณที่เชื่อมโยงกับความเสมอภาค 6) การจำแนกประเภทน้ำตามกฎหมาย: บูรณาการร่วมกับ มาตรา 41 แห่งพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 โดยแบ่งประเภทน้ำสาธารณะออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย (1) การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน การเกษตร เลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ อุตสาหกรรมในครัวเรือน การรักษาระบบนิเวศ การบรรเทาสาธารณภัย การคมนาคม เป็นต้น (2) การใช้น้ำเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การผลิตพลังงานไฟฟ้า การประปาและกิจการอื่น และ (3) การใช้น้ำเพื่อกิจการขนาดใหญ่ที่ใช้น้ำปริมาณมากที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบข้ามลุ่มน้ำที่ครอบคลุมพื้นที่มาก ทั้งนี้เพื่อให้การควบคุมและจัดสรรน้ำมีประสิทธิภาพสูงสุด

การอภิปรายผล

ประการแรก แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ ผลการศึกษาพบว่าแม้ระบบการจัดการน้ำจะอยู่ภายใต้กรอบกฎหมายและคำสั่งจากส่วนกลาง แต่กลไกที่ทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำดำเนินได้อย่างเป็นรูปธรรมในระดับพื้นที่กลับอาศัยกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันจัดตั้งขึ้นในพื้นที่ที่หลักสอดคล้องกับความคิดเห็นของตัวแทนเครือข่ายจากกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน กลุ่มตำบลวังชะโอน อำเภอปึงสามัคคี จังหวัดกำแพงเพชร (2567) การดำเนินการบริหารจัดการน้ำของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ เป็นไปตามหลักการบริหารจัดการของกลมชลประทานโดยมุ่งให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการภายใต้การกระจายอำนาจหน้าที่ ที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำมาร่วมกำหนดแนวทางการบริหารน้ำ ภายใต้กรอบกฎหมายในการบริหารจัดการน้ำของภาครัฐ โดยเริ่มตั้งแต่การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ไปจนถึงการสรุปผลการดำเนินงาน กล่าวได้ว่าในการบริหารจัดการน้ำ กลุ่มเครือข่ายน้ำดังกล่าวสามารถออกแบบกติกา กำหนดขอบเขตทรัพยากรและผู้ใช้ วางระบบเวรน้ำ การเฝ้าระวัง การลงโทษแบบลำดับขั้น และกลไกการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง โดยอาศัยทุนทางสังคมอย่างเครือข่าย บทบาทผู้นำชุมชน และการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขณะที่ที่กรมชลประทานทำหน้าที่กำหนดกรอบกติกา สนับสนุนทรัพยากรและเทคนิค และรับรองความชอบธรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของ Ostrom (1990) ที่สะท้อนให้เห็นว่าโครงการวังยาง-หนองขวัญไม่ได้สะท้อนภาพความขัดแย้งของการใช้ทรัพยากรร่วมตามสมมติฐานที่ว่าทุกคนจะแย่งใช้จนทรัพยากรล่มสลาย แต่การบริหารจัดการโครงการน้ำดังกล่าวสะท้อนสภาวะผสมผสานที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและรัฐมีบทบาทร่วมกันในการกำหนดกติกา ติดตามตรวจสอบ และจัดการความขัดแย้งภายใต้ข้อจำกัดของโครงสร้างราชการและกฎหมายรวมศูนย์

ดังนั้นผลการศึกษาครั้งนี้จึงยืนยันว่ากรอบแนวคิด กฎหมายของรัฐในการออกแบบบริหารจัดการน้ำที่กรมชลประทานนำมาใช้ในการบริหารจัดการโครงการน้ำว่าชุมชนผู้ใช้น้ำในเขตชลประทานสามารถพัฒนากติกาและกลไกการจัดการทรัพยากรร่วมได้จริง เมื่อมีพื้นที่ให้รวมกลุ่ม มีการยอมรับจากรัฐ และมีช่องทางในการเชื่อมโยงกับโครงสร้างการบริหารระดับบน และยังมีความสอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรชุมชนของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ที่เสนอให้มองการจัดการทรัพยากรผ่านหลายมิติ ทั้งเชิงเอกรผลประโยชน์ เชิงนิเวศวัฒนธรรม เชิงสถาบัน และเชิงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยกรณีวังยาง-หนองขวัญสะท้อนอย่างชัดเจนทั้งมิติการพึ่งพาทรัพยากรน้ำเพื่อการยังชีพและการเกษตร การผสมผสานระหว่างค่านิยมวัฒนธรรมชุมชน และระบบนิเวศลุ่มน้ำ ตลอดจนเงื่อนไขเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน นอกจากนี้สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ ผู้อำนวยการโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ (2567) กล่าวว่าโครงการได้วางแผนจัดสรรน้ำอย่างเป็นระบบ โดย

กำหนดกรอบวงสนทนาและปรับปรุงพื้นที่เฉพาะปลูกให้สอดคล้องกับฤดูกาล เพื่อลดความเสี่ยงจากน้ำหลาก ควบคู่กับการซ่อมแซมโครงสร้างชลประทานและการสื่อสารข้อมูลสถานการณ์น้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำและลดความเสียหายทางการเกษตร ดังนั้นกล่าวได้ว่าในการบริหารจัดการน้ำและสอดคล้องกับผลการศึกษาเข้าไปในทิศทางเดียวกับงานของ พันธุ์ทิพย์ นวานุช และคณะ (2565) ที่ชี้ว่าการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรโดยชุมชนต้องเผชิญทั้งแรงกดดันด้านปริมาณน้ำ ภาวะสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง และความขัดแย้งในการใช้น้ำ และสอดคล้องกับการศึกษาของ กับงานของ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2560) ที่ยืนยันว่า การจัดการทรัพยากรน้ำจะมีเสถียรภาพมากขึ้นเมื่อชุมชนสามารถกำหนดขอบเขตทรัพยากร ตรวจสอบการใช้ ลงโทษผู้ละเมิด จัดการความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับการรับรองสิทธิจากรัฐ กล่าวโดยสรุปจากผลการศึกษาภายใต้ระบบการบริหารจัดการน้ำของรัฐแบบรวมศูนย์ บางพื้นที่จึงสามารถสร้างกลไกจัดการทรัพยากรน้ำที่เข้มแข็งได้มากกว่าพื้นที่อื่น โดยชี้ให้เห็นบทบาทของสถาบันท้องถิ่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในอีกด้านหนึ่ง งานวิจัยชี้ว่า การออกแบบระบบบริหารจัดการน้ำในอนาคตไม่ควรมองชุมชนเป็นเพียง “ผู้รับนโยบาย” แต่ควรยอมรับบทบาทในฐานะผู้ร่วมกำหนดกติกา ที่รัฐต้องกระจายอำนาจ สนับสนุน และเปิดพื้นที่ให้สถาบันท้องถิ่นสามารถจัดการน้ำในฐานะทรัพยากรร่วมได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน พร้อมทั้งตระหนักถึงข้อจำกัดของการศึกษาที่เน้นกรณีเดียว อันนำไปสู่ข้อเสนอให้มีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในกลุ่มน้ำหรือโครงการอื่นต่อไป

ประการที่สอง ปัญหาและอุปสรรค แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการน้ำไม่อาจอธิบายได้เพียงจากปริมาณน้ำและโครงสร้างชลประทาน แต่ผูกพันกับข้อจำกัดเชิงสถาบัน สมรรถนะของหน่วยปฏิบัติในพื้นที่ และศักยภาพของชุมชนผู้ใช้น้ำในการจัดการทรัพยากรน้ำของตนเอง กล่าวคือ ปัญหาสำคัญมาจากการขาดแคลนและไม่ทดแทนบุคลากรที่เกษียณ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรที่ไม่ต่อเนื่อง การรองรับความต้องการใช้น้ำนอกเขตชลประทานภายใต้ต้นทุนจำกัด และการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งด้านงบประมาณและองค์ความรู้ที่ยังมีอยู่อย่างจำกัด สะท้อนความคิดเห็นผู้อำนวยการสำนักงานชลประทานที่ 4 กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2567) กล่าวว่าประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำของกรมชลประทาน โดยการขาดแคลนบุคลากรและการไม่ลงทุนพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง แม้จะยังไม่ปรากฏผลกระทบอย่างรุนแรงในระยะสั้น แต่จะนำไปสู่ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างทั้งด้านจำนวนคนและคุณภาพคนในระยะยาว ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความไว้วางใจระหว่างรัฐกับเกษตรกรผู้ใช้น้ำได้อย่างเพียงพอ ทำให้ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนลดลงและบั่นทอนความชอบธรรมของระบบชลประทาน ดังนั้น การออกแบบนโยบายบริหารจัดการน้ำที่ยั่งยืนจำเป็นต้องบูรณาการนโยบายพัฒนาศักยภาพบุคลากรทั้งด้านความรู้ เทคโนโลยี และความเข้าใจภูมิรัฐท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของกลไกการจัดการ

ทรัพยากรน้ำ มิใช่มุ่งเน้นเพียงมิติด้านโครงสร้างพื้นฐานทางการออกแบบน้ำเท่านั้น เพราะหลายหน่วยงานมีได้มองว่าการจัดการน้ำเป็นภารกิจหลักโดยตรง ในมิติของการจัดการทรัพยากรร่วม ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่ชลประทานสามารถพัฒนาการศึกษา ระบบเวรน้ำ การตรวจสอบ การลงโทษ และกลไกจัดการความขัดแย้งขึ้นมาเอง โดยอาศัยทุนทางสังคมและการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานการณ์นี้สอดคล้องกับกรอบคิดของ Ostrom (1990) ที่กล่าวว่าจัดการทรัพยากรร่วมจะยั่งยืนได้เมื่อคนในชุมชนร่วมมือกันปฏิบัติตามกติกาที่พวกเขายอมรับร่วมกันโดยสมัครใจ มากกว่าจะรอการกำกับจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว สอดคล้องกับการศึกษาของ ปกิตนัน สันตินิยม (2564) ที่สะท้อนไปในทิศทางเดียวกันว่า การบริหารจัดการน้ำภายใต้แผนยุทธศาสตร์ทรัพยากรน้ำจะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ก็ต่อเมื่อดำเนินการแบบบูรณาการใช้หลักธรรมาภิบาล 6 ประการ และมุ่งสร้างสมดุลของน้ำเพื่อแก้ปัญหาทั้งท่วม-ภัยแล้งและตอบสนองความต้องการใช้น้ำของชุมชนอย่างยั่งยืน มิใช่เพียงอาศัยการขยายโครงสร้างชลประทาน ดังนั้น กล่าวโดยสรุป แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เหมาะสมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างต้องอยู่บนฐานของการบูรณาการสองระดับ คือ ระดับบนที่รัฐออกแบบยุทธศาสตร์น้ำแบบบูรณาการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและความสมดุลของทรัพยากรน้ำ และระดับล่างที่ชุมชนผู้ใช้น้ำสร้างและรักษากติกาการใช้น้ำร่วมกันตามแนวคิดทรัพยากรร่วม ซึ่งตอกย้ำว่าการแก้ปัญหาในโครงการวังยาง-หนองขวัญมีอาอาศัยเฉพาะการเพิ่มโครงสร้างพื้นฐานหรือปริมาณน้ำ แต่ต้องเสริมสร้างสมรรถนะของหน่วยปฏิบัติ ปรับกลไกแบบนน้ำให้เป็นธรรม สนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดและบังคับใช้กติกา และมอง “น้ำเพื่อการเกษตร” เป็นภารกิจร่วมของทั้งรัฐและชุมชน ไม่ใช่ภารกิจของกรมชลประทานฝ่ายเดียว ในเชิงทฤษฎี ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมกับกรอบยุทธศาสตร์การบริหารทรัพยากรน้ำในระดับชาติมิได้เป็นกรอบคิดที่ขัดแย้งกัน หากแต่สนับสนุนกันทางปฏิบัติ กล่าวคือ ระดับนโยบายส่วนบนทำหน้าที่กำหนดทิศทาง หลักเกณฑ์ และหลักธรรมาภิบาลสำหรับการจัดการทรัพยากรน้ำในภาพรวม ขณะที่ระดับพื้นที่สะท้อนศักยภาพของชุมชนผู้ใช้น้ำในการ “แปลง” กรอบเหล่านั้นให้กลายเป็นกติกาและกลไกการจัดการทรัพยากรร่วมที่ใช้ได้จริงในบริบทของตนเอง การเชื่อมต่อระหว่างสองระดับนี้ทำให้เห็นว่า การกระจายอำนาจและการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้เป็นเพียงข้อเสนอเชิงทฤษฎีแต่เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่จำเป็นต่อการทำให้ยุทธศาสตร์การบริหารทรัพยากรน้ำของรัฐแปรเปลี่ยนไปเป็นผลลัพธ์ที่สามารถปฏิบัติได้จริงในพื้นที่ชลประทาน

ประการที่สาม แนวทางการพัฒนาลู่ความยั่งยืนของการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ ผลการศึกษพบว่าจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างในการออกแบบในการบริหารจัดการน้ำเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเริ่มจากการสร้างฐานความรู้และความตระหนักให้เกษตรกรเห็นคุณค่าในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัดและเป็นสมบัติส่วนรวม ต้องใช้อย่าง

ประหยัด เป็นธรรม และร่วมกันรับผิดชอบดูแล ขนานไปกับการพัฒนาสถาบันท้องถิ่นในรูปคณะกรรมการหรือกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีบทบาทกำหนดกติกา เฝ้าระวัง และบำรุงรักษาระบบชลประทานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมินิเวศของชุมชน ในเชิงทฤษฎีแนวคิดในการจัดการน้ำดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ ปกิตน์ สันตินิยม (2564) ที่สะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างน้อยสามมิติ คือ การวางแผนการบริหารจัดการการใช้น้ำบนฐานข้อมูลความต้องการใช้น้ำของหลายภาคส่วน การเสริมสร้างขีดความสามารถของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนแบบบูรณาการ และการจัดทำระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงกันทั้งระบบเพื่อรองรับการตัดสินใจและการติดตามประเมินผล ในกรณีของโครงการวังยาง-หนองขวัญ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการวางแผนระดับพื้นที่ที่อาศัยข้อมูลการเพาะปลูกและความต้องการน้ำจริงของเกษตรกร ร่วมกับการยกระดับทักษะของผู้นำกลุ่มผู้ใช้น้ำและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และการสร้างระบบข้อมูลน้ำในระดับโครงการ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลไกการจัดการทรัพยากรร่วมทำงานได้ต่อเนื่องและตอบสนองต่อสถานการณ์น้ำผันผวนได้ดีกว่าการบริหารแบบบนลงล่างล้วน ๆ สอดคล้องกับการศึกษาของประสิทธิ์ ประคงศรี (2551) กล่าวว่าการบริหารจัดการภายใต้ โครงสร้างของพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ได้แบ่งการใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะ (มาตรา 41) ผลการศึกษายังสะท้อนว่าการขับเคลื่อนการจัดการน้ำสู่ความยั่งยืนต้องผูกเข้ากับโครงสร้างตามพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ที่แบ่งประเภทการใช้น้ำและวางหลักการใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเพื่อประโยชน์ร่วม การตีความและนำกฎหมายฉบับนี้ไปใช้ในพื้นที่โครงการวังยาง-หนองขวัญผ่านหลักนิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความคุ้มค่า ทำให้เห็นชัดเจนว่า หลักธรรมาภิบาลน้ำมิใช่เพียงคำประกาศเชิงนโยบาย แต่เป็นเกณฑ์ปฏิบัติที่ใช้ประเมินได้ว่า กลไกกลุ่มผู้ใช้น้ำและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถกำกับการใช้น้ำให้เป็นธรรม ตรวจสอบได้ และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือไม่ ซึ่งผลการศึกษาในครั้งนี้ช่วยยืนยันว่า แนวทางพัฒนาการจัดการน้ำชลประทานในอนาคตต้องผสมผสานทั้งมิติการสร้างจิตสำนึกควบคู่กับการยกระดับสมรรถนะของสถาบันท้องถิ่น และการใช้กฎหมายและยุทธศาสตร์ระดับชาติเพื่อเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดกติกาและร่วมรับผิดชอบในฐานะ “เจ้าของร่วม” ของทรัพยากรน้ำ มิใช่เป็นเพียงผู้รับบริการจากรัฐแต่ฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ยังจำกัดในกรณีโครงการเดียวและบริบทพื้นที่เฉพาะ จึงควรมีงานวิจัยต่อเนื่องในลักษณะเปรียบเทียบหลายลุ่มน้ำหรือหลายโครงการ เพื่อพัฒนาตัวแบบเชิงสถาบันที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในระดับภูมิภาคหรือระดับชาติอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นกล่าวโดยสรุปแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในพื้นที่ชลประทานภาคเหนือตอนล่างภายใต้โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ สะท้อนว่าความยั่งยืนมิได้เกิดจากการออกแบบโครงสร้างระบบชลประทานหรือการเพิ่มปริมาณน้ำเพียงด้านเดียว หากแต่ต้องเริ่มจากการสร้างฐานความรู้และจิตสำนึกให้เกษตรกรมองน้ำเป็นทรัพยากรสาธารณะที่มีจำกัดและเป็นสมบัติร่วม ใช้อย่างประหยัดเป็นธรรม และร่วมกันรับผิดชอบ ควบคู่กับการพัฒนาสถาบันท้องถิ่นให้เข้มแข็งในรูปคณะ

กรรมการหรือกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีกติกาสถาบัน ระบบเผ่าละวัง และบทบาทในการบำรุงรักษาระบบน้ำให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมินิเวศของตนเอง แนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสม คือการผสมผสานมิติการสร้างจิตสำนึกกับการยกระดับสมรรถนะของสถาบันท้องถิ่น และการใช้กฎหมายกับยุทธศาสตร์ระดับชาติเป็นกรอบเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดกติกาและรับผิดชอบทรัพยากรน้ำในฐานะเจ้าของร่วม มากกว่าผู้รับบริการจากรัฐฝ่ายเดียว พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้มีการศึกษาต่อในลักษณะเปรียบเทียบลุ่มน้ำหรือโครงการอื่น เพื่อพัฒนาตัวแบบเชิงสถาบันที่สามารถขยายใช้ในระดัวกว้างต่อไป

สรุปผลการศึกษา

โมเดลการบริหารจัดการน้ำในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ แม้อยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์ของกรมชลประทาน แต่ในทางปฏิบัติมีลักษณะของการจัดการทรัพยากรร่วมอย่างชัดเจน กล่าวคือ ชุมชนผู้ใช้น้ำไม่ได้เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามคำสั่ง หากยังมีบทบาทในกระบวนการจัดสรรน้ำในบางระดับ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดด้านปริมาณน้ำต้นทุน ความไม่เพียงพอของบุคลากร และการมีส่วนร่วมที่ยังไม่ทั่วถึง ยังคงเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการน้ำ ดังนั้น แนวทางการพัฒนาจึงควรส่งเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ พัฒนากติกาในระดับพื้นที่ และยกระดับความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น

ในเชิงองค์ความรู้ ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นตามกรอบแนวคิดของออสตรอมว่า การจัดการน้ำในฐานะทรัพยากรร่วมไม่อาจพึ่งพากลไกของรัฐหรือชุมชนเพียงฝ่ายเดียว หากแต่ต้องอาศัยกลไกความร่วมมือระหว่างโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์ของรัฐกับสถาบันท้องถิ่น ผ่านกระบวนการที่ทั้งสองฝ่ายเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ ประสานงาน และต่อรองร่วมกันในการกำหนดกติกา และแนวปฏิบัติที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำและความเข้มแข็งของกติกาที่รัฐและท้องถิ่นร่วมกันพัฒนาขึ้นจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่กำหนดผลลัพธ์ทั้งในมิติของประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดสรรน้ำ และชี้ให้เห็นทิศทางการออกแบบนโยบายและสถาบันที่ควรให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างกลไกความร่วมมือและการประสานบทบาทระหว่างรัฐรวมศูนย์กับสถาบันท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กรมชลประทานควรกำหนดนโยบายในการเสริมสร้างกำลังคนอย่างเป็นระบบ ทั้งในมิติของการทดแทนอัตรากำลังที่เกษียณอายุและการเพิ่มอัตรากำลังในตำแหน่งที่จำเป็น ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะทักษะด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน และการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม

2. ภาครัฐควรกำหนดมาตรการเชิงนโยบายเพื่อเพิ่มและรักษาระดับความมั่นคงของน้ำ ดันทุนให้เพียงพอในระยะยาว โดยอาจครอบคลุมถึงการพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำ การบริหารจัดการ น้ำเชิงบูรณาการ และการเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายน้ำในระบบชลประทาน เพื่อรองรับการ ขยายพื้นที่เกษตรกรรมและสร้างความมั่นคงด้านน้ำให้แก่เกษตรกรในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุง รักษาวังยาง-หนองขวัญอย่างทั่วถึงและยั่งยืน

3. ควรส่งเสริมการออกแบบนโยบายที่เปิดพื้นที่ให้สถาบันท้องถิ่นและกลุ่มผู้ใช้น้ำเข้า มามีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาและตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการน้ำอย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้ กรอบการกำกับดูแลของรัฐ ทั้งนี้ เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างอำนาจแบบรวมศูนย์กับการจัดการ ในระดับพื้นที่ อันจะนำไปสู่การใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และสอดคล้องกับ แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางของออสเตรอม

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานควรพัฒนาศักยภาพภายในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ผ่านการจัดกิจกรรม เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการฝึกอบรม เพื่อ เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความร่วมมือของสมาชิกในการบริหารจัดการน้ำร่วมกันอย่างมี ประสิทธิภาพ

2. ผู้นำกลุ่มบริหารการใช้น้ำควรมีบทบาทเชิงรุกในการสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นการมี ส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ โดยอาจใช้กลไกทางสังคม เช่น การยกย่องสมาชิกที่มีส่วนร่วม การ สื่อสารข้อมูลอย่างทั่วถึง และการเปิดพื้นที่ให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อให้เกิดความ ตระหนักและความรับผิดชอบร่วมในการจัดการน้ำ

3. ควรพัฒนากลไกการบริหารจัดการน้ำในระดับพื้นที่ให้มีความชัดเจนและปฏิบัติได้ จริง เช่น การกำหนดตารางเวรใช้น้ำ การจัดระบบติดตามและตรวจสอบการใช้น้ำ และการจัดตั้ง กลไกไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งภายในกลุ่ม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการใช้น้ำอย่างเป็นธรรมและลด ความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้น้ำในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรขยายขอบเขตการศึกษาให้ครอบคลุมผู้มีส่วนได้เสียทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารจัดการน้ำในระบบชลประทาน โดยเฉพาะคณะกรรมการบริหารการใช้น้ำชลประทาน ซึ่งประกอบด้วยหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนเกษตรกร เพื่อ ได้ข้อมูลที่สะท้อนมุมมองที่หลากหลายและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

2. ควรศึกษาวิเคราะห์กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานรัฐกับสถาบันท้องถิ่น ในพื้นที่ที่เชื่อมต่อ โดยมุ่งเน้นรูปแบบการประสานงาน การเจรจาต่อรอง และการกำหนดกติกาการ ใช้น้ำร่วมกัน เพื่ออธิบายกลไกที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากร น้ำตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม

3. ควรนำวิธีวิจัยเชิงเปรียบเทียบมาใช้ โดยเปรียบเทียบพื้นที่ที่มีระดับการมีส่วนร่วม

ของชุมชนแตกต่างกัน หรือมีรูปแบบการจัดการน้ำที่หลากหลาย เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จ และข้อจำกัดของแต่ละรูปแบบ อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในบริบทต่าง ๆ

บรรณานุกรม

- สำนักงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน. (2554). **กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมชลประทาน.
- สำนักบริหารจัดการน้ำและอุทกวิทยา. (2568). **แผนการจัดสรรน้ำและเพาะปลูกพืชฤดูฝนในเขตชลประทาน**. กรุงเทพฯ: กรมชลประทาน.
- ขจรศักดิ์ บัวระพันธ์. (2554). **วิจัยเชิงคุณภาพ: ไม่ยากอย่างที่คิด**. สถาบันวัฒนธรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ช่างหล่อ (นามสมมติ). (2568). อดีตเจ้าหน้าที่ชลประทานพื้นที่ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1. (12 มีนาคม 2568). สัมภาษณ์.
- ตัวแทนเครือข่ายจากกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน กลุ่มตำบลวังชะโอน อำเภอบึงสามัคคี จังหวัดกำแพงเพชร. (2567). (24 ตุลาคม 2567). สัมภาษณ์.
- ปิกิตน์ สันตินิยม. (2564). **รูปแบบการบริหารจัดการธนาคารน้ำใต้ดินเพื่อการแก้ไขปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วมอย่างยั่งยืนในจังหวัดอุบลราชธานี**. (คุรุภัณฑ์บัณฑิตราชวิทยาลัยบัณฑิตวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์).
- ประสิทธิ์ ประครองศรี. (2551). **รายงานผลการศึกษาเพื่อพัฒนาเรื่องวิถีชีวิตในพื้นที่ประสบภavnน้ำท่วมซ้ำซาก กรณีพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยและพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการภาคตะวันออกเฉียงเหนือคณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปิกิตน์ สันตินิยม. (2564). “การกระจายอำนาจและการจัดการทรัพยากรร่วมในภาคเกษตรไทย: บทเรียนจากพื้นที่ชลประทาน.” **วารสารการบริหารปกครอง** 10(3), 41–68.
- นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร. (2567). (18 กุมภาพันธ์ 2567). สัมภาษณ์
- ผู้อำนวยการโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ. (2567). (18 ตุลาคม 2567). สัมภาษณ์.
- ผู้อำนวยการสำนักงานชลประทานที่ 4 กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2567). (26 ตุลาคม 2567). สัมภาษณ์
- พันธุ์ทิพย์ นวานุช, บุศรินทร์ ไหมรุ่งโรจน์, พัทธนันท์ สิริโชคตามณี และพงศพล มหาวัจน์. (2565). “การบริหารจัดการน้ำ เพื่อการเกษตรโดยชุมชน.” **วารสารวิชาการวิทยาลัยสันตพล** 8(2): 182-190

- พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ. (2561). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 112 ก. หน้า 44-72
- สุจิตต์ คุณธนกุลวงศ์, เปี่ยมจันทร์ ดวงมณี, และ ปิยธิดา ห้อยสังวาล. (2556). แนวคิดความ
มั่นคงด้านทรัพยากรน้ำ ประเทศไทยกับนานาชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัยและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2560). การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง: ศึกษา
กรณีป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- หัวหน้าฝ่ายพื้นที่ส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาวังยาง-หนองขวัญ. (2568).
(18 กุมภาพันธ์ 2568). สัมภาษณ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย.
สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The Evolution of Institutions for Collective
Action*. UK: Cambridge University Press.